

УДК 159.923

Р 15

Галина РАДЧУК

МОТИВАЦІЯ УЧБОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті презентується дослідження мотиваційної складової як провідного компонента учбово-професійної діяльності студентів. Емпіричні показники засвідчують недостатній рівень мотиваційної готовності більшості випускників до майбутньої професійної діяльності. Обґрунтовується, що наявність внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності студентів є необхідним чинником побудови гармонійної внутрішньої структури майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: *мотиви, мотивація, учбово-професійна діяльність, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, автономність в учбово-професійній діяльності, залежність в учбово-професійній діяльності.*

Постановка проблеми. Останнім часом проблемі вивчення мотивації навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів приділяється особлива увага, адже, по суті, це питання тісно пов'язане з якістю учбово-професійної діяльності студентів та ефективністю становлення особистості майбутнього фахівця.

Дослідження змістових характеристик та динаміки становлення мотиваційного компонента професіоналізації студентів на етапі навчання у ВНЗ становить як теоретичний інтерес, так і має важливе прикладне значення. Врахування усієї складності та суперечливості спонукального компонента учбово-професійної діяльності студентів забезпечить можливість продуктивного конструювання навчального процесу, сприятиме створенню

розвивального навчального середовища, в якому буде виявлятися суб'єктність майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотиваційна складова як провідний компонент навчальної діяльності достатньо детально розглядається у дослідженнях М. Алексеевої, Б. Басва, Г. Балла, М. Боришевського [1], О. Дусавицького, С. Максименка [3], С. Москвичова, Ю. Орлова, В. Рибалка, Ю. Швалба та ін. Мотивація займає провідне місце в структурі особистості і є одним з основних понять, які використовуються для пояснення рушійних сил поведінки та діяльності людини. Сукупність мотивів, їх ієрархічна структура, своєрідність характеризують мотиваційну сферу особистості. Загалом ця система динамічна і змінюється залежно від багатьох обставин. Мотиви відрізняються своїм рівнем стійкості, одні – домінуючі, стрижневі, в яких виявляється спрямованість особистості. Їх зміна відбувається при істотних змінах умов життєдіяльності особистості, її відносин із суспільством. Інші мотиви менш стійкі, більш варіативні, епізодичні, більш залежні від ситуації. Встановлено [6], що розвиток мотиваційної сфери особистості відбувається не за принципом нашарування одних мотивів на інші, а у процесі її становлення відбувається диференціація, інтеграція, перетворення, боротьба суперечливих мотивів, взаємне посилення або послаблення. Домінуючі і підпорядковані мотиви можуть помінятися місцями. Традиційна класифікація мотивів навчання містить такі основні групи: міжособистісні, широкі соціальні, зовнішні, внутрішні тощо.

Мотивація учбово-професійної діяльності студентів не тільки багатокомпонентна, але і різнорівнева, що робить її дуже складною для аналізу (Є. Ільїн [2], А. Маркова, В. Семиченко та ін.). Вона складається з низки спонукань, що постійно змінюються, взаємопереходять одна в одну. Тому становлення мотивації учбово-професійної діяльності студентів є не простим зростанням позитивного чи негативного ставлення до навчання, а ускладненням структури мотиваційної сфери, спонукань, що входять до неї, поява нових, іноді суперечливих відносин між ними.

Метою статті став аналіз результатів емпіричного вивчення особливостей мотивації учбово-професійної діяльності студентів першого та випускного курсів. Це дає можливість

з'ясувати, наскільки освітнє середовище ВНЗ актуалізує потенціал внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності для становлення особистості майбутнього фахівця.

У своєму дослідженні ми спиралися на уявлення про те, що в основі учбово-професійної діяльності студентів лежить професійна спрямованість як система стійких мотивів діяльності. Розкрити психологічний зміст професійної спрямованості студента можливо при виявленні ієрархічної системи мотивів, визначенні провідного, домінуючого в цій системі мотиву, який і задає особистісний смисл навчанню. Наявність внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності є необхідним чинником побудови гармонійної внутрішньої предметної структури професійної діяльності, яка оптимальним чином організовує весь процес самоактуалізації особистості.

Контингент дослідження склали майбутні фахівці гуманітарної сфери – практичні психологи, соціальні працівники, соціальні педагоги та вчителі. Сукупний обсяг вибірки склав 180 осіб, з них – 96 першокурсники, 84 – студенти випускного курсу. Вивчення мотивації ми проводили за допомогою методики “Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів” (модифікація А. Реана, В. Якуніна) [4]. Процедура дослідження полягала у тому, щоб із шістнадцяти запропонованих варіантів мотивів учбово-професійної діяльності вибрати п'ять найбільш значущих. Для кожного студента проводився якісний аналіз провідних мотивів учбово-професійної діяльності. За всією вибіркою визначалася частота вибору того або іншого мотиву. Що частіше вибирається той або інший мотив, то вищий його ранг, то більше домінує він у системі мотивів учбово-професійної діяльності студентів.

Аналіз результатів дослідження засвідчив переважання у студентів першого курсу внутрішньої учбово-професійної мотивації (див. табл. 1). Фактично, кожен першокурсник (97%) вказав на те, що спонукою до навчання є мотив забезпечення успіху майбутньої професійної діяльності, а майже 90% вказали на мотив стати висококваліфікованим фахівцем. Також переважну більшість студентів першого курсу спонукають до навчання у ВНЗ бажання набути глибоких та міцних знань (70%) та отримати інтелектуальну насолоду (62%).

Таблиця 1

Розподіл провідних мотивів учбово-професійної діяльності студентів першого та випускного курсів (у %)

№ п/п	Назва мотиву	1 курс	5 курс
1	Стати висококваліфікованим спеціалістом	90	78
2	Отримати диплом	50	49
3	Успішно продовжити навчання на наступних курсах	28	12
4	Успішно навчатися, здавати екзамени на “добре” та “відмінно”	24	15
5	Постійно отримувати стипендію	20	28
6	Набути глибоких та міцних знань	70	75
7	Бути постійно готовим до чергових занять	10	6
8	Не запускати вивчення предметів навчального циклу	28	7
9	Не відставати від однокурсників	18	9
10	Забезпечити успіх майбутньої професійної діяльності	97	78
11	Виконувати педагогічні вимоги	15	7
12	Досягти поваги викладачів	27	21
13	Бути прикладом для однокурсників	6	7
14	Добитися схвалення батьків та оточення	44	25
15	Уникнути осуду та покарання за погане навчання	10	9
16	Отримати інтелектуальну насолоду	62	65

Аналіз провідної мотивації у студентів-випускників також засвідчив переважання у структурі мотивів учбово-професійної діяльності професійних мотивів. Водночас відсоткові значення кількості студентів, які вказують на ці мотиви дещо нижчі, ніж на першому курсі. На мотив “забезпечити успіх майбутньої професійної діяльності” вказують лише 78% студентів (проти 97% на першому курсі); а “стати висококваліфікованим фахівцем” – 78% (проти 90% на першому курсі).

У цих студентів на першому плані професійні мотиви, прагнення розвитку себе як майбутнього професіонала. Мотивація набуває внутрішнього характеру, що дає змогу студентам розкрити особистісний смисл учбово-професійної діяльності і додати її до системи власних життєвих цінностей. У центрі уваги таких студентів перебувають зміст, засоби і способи майбутньої професійної діяльності. Оцінка власної діяльності як успішної виявляється не тільки у високому рівні успішності, але і у високій самооцінці себе як майбутнього професіонала.

Водночас такі навчальні мотиви, як “набути глибоких і міцних знань” (75% проти 70% на першому курсі) та “одержати інтелектуальне задоволення” (65% проти 72% на першому курсі), набувають ще більшої ваги. Це свідчить про те, що у студентів достатньо виражена навчальна мотивація, і ця тенденція зберігається на першому та п'ятому курсах. Для студентів характерні пізнавальні мотиви навчання.

До п'ятого курсу дещо послаблюється мотивація, пов'язана із зовнішніми стимулами: “не запускати вивчення предметів навчального циклу” – 7% (проти – 28% у першокурсників); “не відставати від однокурсників” – 9% (проти 18%); “бути постійно готовим до чергових занять” – 6% (проти 10%). Виявлена зовнішня мотивація вказує на важливість для студентів зовнішньої підтримки при виконанні будь-якої діяльності, надання переваги більш простим і невеликим за обсягом завданням, які вимагають жорсткого алгоритму. При цьому креативність пригнічена, емоційний фон швидше негативний, низький рівень оволодіння знаннями. Професійні плани таких студентів стосуються, в основному, досягнення матеріального благополуччя. Пасивна участь студентів в учбово-професійній діяльності зумовлена мотивами засвоєння знань в готовому вигляді, орієнтацією на репродуктивний рівень засвоєння. Успішність власної діяльності визначається винятково за оцінками (звідси прагнення будь-яким способом одержати позитивну високу оцінку).

Визначення рейтингового місця у цілісній структурі провідної мотивації до навчальної діяльності студентів першого та випускного курсів показав приблизно однаковий розподіл рейтингових місць як на першому, так і на випускному курсах (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Рейтинг мотивів учбово-професійної діяльності
студентів першого та випускного курсів**

1 курс	5 курс
Забезпечити успіх майбутньої професійної діяльності	Забезпечити успіх майбутньої професійної діяльності
Стати висококваліфікованим спеціалістом	Стати висококваліфікованим спеціалістом
Набути глибоких та міцних знань	Набути глибоких та міцних знань
Отримати інтелектуальну насолоду	Отримати інтелектуальну насолоду
Отримати диплом	Отримати диплом
Добитися схвалення батьків та оточення	Постійно отримувати стипендію
Не запускати вивчення предметів навчального циклу	Добитися схвалення батьків та оточення
Успішно продовжити навчання на наступних курсах	Досягти поваги викладачів
Досягти поваги викладачів	Успішно навчатися, здавати екзамени на “добре” та “відмінно”
Успішно навчатися, здавати екзамени на “добре” та “відмінно”	Успішно продовжити навчання на наступних курсах
Постійно отримувати стипендію	Не відставати від однокурсників
Не відставати від однокурсників	Уникнути осуду та покарання за погане навчання
Бути постійно готовим до чергових занять	Бути прикладом для однокурсників
Уникнути осуду та покарання за погане навчання	Виконувати педагогічні вимоги
Бути прикладом для однокурсників	Не запускати вивчення предметів навчального циклу
Виконувати педагогічні вимоги	Бути постійно готовим до чергових занять

Лідуючі позиції займають навчально-професійні мотиви, а внизу рейтингової таблиці розмістилися зовнішні атрибутивні мотиви. При цьому особливо важливо зазначити, що в процесі

професійного навчання мотиваційна структура студентів не зазнає дуже істотних змін. Проте, якщо взяти до уваги той факт, що відсоткові значення внутрішніх професійних мотивів до п'ятого курсу знижуються, то можна зробити висновок про деяке послаблення ролі професійної мотивації у процесі фахової підготовки студентів.

Отже, ставлення студентської молоді до навчання у ВНЗ істотно не змінюється, у структурі мотивів однаково важливі як професійні, так і навчальні мотиви. Відмінності у мотивації навчальної діяльності дають змогу виокремити групи студентів з різною спрямованістю професійного самовизначення. Студенти з різною мотивацією навчання характеризуються наявністю особливостей у системі ціннісних орієнтацій.

Внутрішня мотивація учбово-професійної діяльності є показником суб'єктності. Суб'єктність – інтегральна характеристика особистості. Бути суб'єктом означає нести відповідальність за своє життя і поведінку, за вчинки та результати своєї діяльності. Суб'єктність в учбово-професійній діяльності є основоположною характеристикою, адже саме через особистісний досвід засвоюються смисли, що транслює вища професійна освіта.

На нашу думку, дещо глибше можна прослідкувати внутрішню мотивацію учбово-професійної діяльності як прояву істинної суб'єктності студентів у стилі цієї діяльності. Згідно з Г. Пригінім, за стилем учбово-професійній діяльності можливе виокремлення двох полярних груп студентів, яких умовно можна поділити на залежних від зовнішнього контролю ("залежних") і орієнтованих на внутрішній контроль ("автономних") [5]. "Автономні" виявляють в учбовій діяльності такі якості, як наполегливість, цілеспрямованість, розвинений самоконтроль, нахил до самостійного виконання роботи. Для "залежних" характерне те, що ці якості у них майже не виявляються, їх учбово-професійна діяльність пов'язана в основному з опорою на вказівки зі сторони педагога, з орієнтацією на поради та контроль. Для діагностики стилю учбової діяльності студентів і зарахування їх до групи "автономних" або "залежних" ми використали питальник Г. Пригіна [2]. Крім діагностики окреслених двох груп студентів – "автономних" і "залежних", вона дає змогу виокремити третю – "невизначених". Останні – це студенти, яких не можна зарахувати ні до "автономних", ні

до “залежних”, оскільки у них приблизно однаково виражені особливості, властиві як першому, так і другому типу. Результати діагностики стильових характеристик учбово-професійної діяльності студентів представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл студентів першого та випускного курсів за стильовими характеристиками учбово-професійної діяльності (у %)

Вибірка	Стильові характеристики		
	“Автономні”	“Невизначені”	“Залежні”
1 курс	18,7	25	56,3
5 курс	25,1	33,1	42,8

Високі показники студентів першого курсу (56,3%), орієнтованих на зовнішній контроль (“залежні”), пояснюються тим, що вся система традиційного навчання в школі спрямована на суб’єкт-об’єктну взаємодію (учень – лише об’єкт впливу), на жорстке і пряме управління, на директивні методи навчання та виховання, врешті-решт приводить до формування залежного типу учнів у навчанні. Зміна ж навчальної ситуації у вищих навчальних закладах особливо у зв’язку з реалізацією Болонської угоди спрямована на розвиток суб’єктності студентів. Як наслідок, дещо знижується кількість “залежних” студентів, які орієнтовані на зовнішній контроль (42,8%). Проте лише кожен четвертий випускник (25,1%) до завершення навчання у ВНЗ орієнтується на внутрішній контроль, на власні інтереси і внутрішні переконання, виявляє самостійність в учбово-професійній діяльності.

Висновки. Отже, наявність внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності є необхідним чинником побудови гармонійної внутрішньої предметної структури професійної діяльності. Наше емпіричне дослідження показало, що навчання у ВНЗ істотно не змінює структуру мотивації учбово-професійної діяльності студентів, у структурі мотивів однаково важливі як професійні, так і навчальні мотиви. Проте освітнє середовище ВНЗ деякою мірою сприяє розвиткові тенденції до орієнтації на

внутрішній контроль. Її ми пов'язуємо з організацією навчання у кредитно-трансферній системі, що актуалізує розвиток суб'єктності студентів. Суб'єктність в учбово-професійній діяльності виявляється в переважанні у студентів внутрішнього контролю через цілеспрямованість, розвинений самоконтроль, нахил до самостійного виконання роботи, що спостерігається лише у кожного четвертого студента-випускника.

В ідеалі студент повинен розуміти та усвідомлювати свою причетність до одержання вищої професійної освіти, стати зацікавленою особою в цьому процесі, прагнути до удосконалення себе як майбутнього фахівця. Проте для студентів у переважній більшості характерна орієнтація на репродуктивні методи навчальної діяльності, недостатній рівень самостійності та учбової самоорганізації, самоконтролю та професійної мотивації.

Можна стверджувати, що освіта більше орієнтована на закріплення у студентів позиції “пасивного споживача інформації” (О. Асмолов), відтак – недостатньо сприяє розкриттю суб'єктного їхнього потенціалу, не є сферою самоактуалізації для більшості майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні соціально-психологічних чинників та психологічних умов становлення внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності студентів.

Література

1. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості: [монографія] / М.Й. Боришевський. – Суми: Видавничий будинок “Еллада”, 2012. – 608 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы [Текст] / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 508 с.
3. Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетико-модельючий підхід: [монографія] / С.Д. Максименко. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2013. – 592 с.
4. Практикум по возрастной психологии / Под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. – СПб.: Речь, 2001. – С. 478 – 479.
5. Прыгин Г.С. Проявление феномена “автономности – зависимости” в учебной деятельности / Г.С. Прыгин // Новые исследования в психологии. – 1984. – № 2. – С. 68 – 75.

6. Швалб Ю.М. Поняття суб'єкта учбової діяльності / Ю.М. Швалб // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії / [за заг. ред. В.О. Татенка]. – К. : Либідь, 2006. – С. 303 – 315.

Радчук Галина. Мотивация учебно-профессиональной деятельности студентов как фактор становления будущего специалиста. В статье представлено исследование мотивационной составляющей как ведущего компонента учебно-профессиональной деятельности студентов. Эмпирические показатели свидетельствуют о недостаточном уровне мотивационной готовности большинства выпускников к будущей профессиональной деятельности. Обосновывается, что наличие внутренней мотивации учебно-профессиональной деятельности студентов является необходимым фактором построения гармоничной внутренней структуры будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: мотивы, мотивация, учебно-профессиональная деятельность, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, автономность в учебно-профессиональной деятельности, зависимость в учебно-профессиональной деятельности.

Radchuk Halyna. Motivation in learning and professional activity as a factor of development of a future specialist. The article deals with research of motivational component as a leading factor of students learning and professional activity. Empirical data proves that most of the graduates do not have an appropriate level of motivational readiness to proceed with their professional activities. It is argued that a high level of intrinsic motivation for learning and professional activity in students is a major factor for development of harmonious internal structure of their future professional activity.

Key words: motives, motivation, learning and professional activity, intrinsic motivation, extrinsic motivation, autonomous learning and professional activity, dependency in learning and professional activity.